

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2018

Romano džaniben

časopis romistických studií | 25. ročník | 2/2018

Obsah

Tomáš Hrustič, Ondřej Poduška

Participácia a kolaborácia v akademii a verejnej politike.

(Úvod k tematickému číslu *Romano Džaniben*)

05

RECENZOVANÁ ČÁST

Tomáš Hrustič

Participatívny výskum politickej angažovanosti Rómov na Slovensku

15

Liria Hernández a Paloma Gay y Blasco

Životní zkušenosti romských žen: kolaborativní přístup k jejich studiu

39

Tatiana Zachar Podolinská

Kvalitatívna analýza naratívu o privátnom zjavení Panny Márie v rómskom prostredí ako príklad viac-hlasnej etnografie

47

Tatiana Hrustič a Andrea Poloková

Participatívny prieskum o dojčení v marginalizovaných romských komunitách a jeho využitie pre prax

89

NERECENZOVANÁ ČÁST

Daniela Filáková Bobáková, Andrej Belák, Tatiana Hrustič, Marcela Adamová,

Asistencia pre vylúčených Rómov v slovenských nemocniciach:

participatívny vývoj a zavedenie novej pracovnej pozície

109

Na bajinav, kaj oda savoro kerďom – Svého rozhodnutí nelituji.

(Životní příběhy a motivace romských aktivistů ze Slovenska)

Úvod

125

Beata Berkyová

126

Csaba Horváth

128

Rudolf Horváth

132

Jarmila Vaňová

140

Jan Ort, Zdeněk Guží

„Vzal jsem si do hlavy, že si vybuduju vlastní život.“

Životopisné vyprávění Zdeňka Gužího

149

RECENZE | ANOTACE

173

Na bajinav, kaj oda savoro kerdom – Svého rozhodnutí nelituji.

Životní příběhy a motivace romských aktivistů ze Slovenska

Na následujících stranách představujeme soubor čtyř textů – můžeme je nazvat rekapitulacemi, vzpomínkami, osobními výpověďmi – zástupců aktivních Romů a Romek ze Slovenska. Každý z nich působí na různých úrovních společenského života, za každým je jiný osobní příběh, ale všechny spojuje zájem o společenské dění a úsilí o pozitivní změnu v postavení romské menšiny na Slovensku.

Naším záměrem bylo nastínit prostřednictvím krátkých osobních textů stav občanského aktivismu v prostředí slovenských romských komunit. V průběhu posledních třiceti let můžeme sledovat v romském aktivistickém hnutí na Slovensku několik etap vývoje. V devadesátých letech se nově získané svobody odrazily v rychlém vzniku velkého počtu občanských sdružení aktivních na lokální i vyšších úrovních, pracujících často intuitivně, s minimálními zdroji. V první dekádě nového tisíciletí získaly díky předvstupovým a evropským zdrojům mnohé občanské iniciativy a organizace lepší profesionální i finanční zázemí a dokázaly svou činnost na několik let stabilizovat. Zhruba od přelomu prvního a druhého desetiletí 21. století však došlo k omezení dostupnosti finančních zdrojů. To mělo za následek omezení nebo ukončení činnosti vícerych organizací, případně přechod z profesionální na poloprofesionální až dobrovolnickou formu. Tím se i zmenšil jejich vliv ve společnosti a dopad jejich aktivit. Druhá polovina aktuální dekády se pak nese ve znamení úsilí mnohých aktivistů a organizací o propojování se s obdobně smýšlejícími kolegy, přinášející postupně opětovné posilování romského hlasu. Mnohé aktivity jsou stále vykonávány na dobrovolnické úrovni, avšak díky lepší koordinaci, rostoucí informovanosti a vůli se spojovat dokáží romští občanští a grassroots aktivisti na Slovensku dosahovat změny. Angažovanost občanská se prolíná i s angažovaností politickou – oba dosavadní romští poslanci slovenského parlamentu mají zázemí ve třetím sektoru, stejně jako mnozí z lokálních politiků a představitelů nastupující generace angažovaných v majoritních stranách.

Autoři následujících textů jsou od sebe věkově vzdálení, avšak svými aktivitami a zájmem o zvyšování podílu Romů na směřování společnosti jsou si velmi blízcí. O tom nakonec svědčí i to, že se spolu při svých aktivitách potkávají a vzájemně spolupracují. Obě ženské autorky jsou členky neformální sítě romských žen, všichni zastoupení autoři mají zkušenosti s politikou – minimálně na úrovni kandidatury, ale dva z nich i jako zvolení zastupitelé ve svých obcích.

Příspěvky, které budete mít na následujících stranách před sebou, představují vzhled do tématu občanské participace „zdola“ a v osobních příbězích i reflexi výše nastíněného polistopadového vývoje. To, co v jiných částech tohoto čísla odborníci popisují z pohledu výzkumníků a analytiků, je pro naše autory žitou realitou. V následujících textech se můžete seznámit s jejich motivacemi a životními zkušenostmi.

Ondřej Poduška, Tomáš Hrustič

Beáta Berkyová |
Foto: rodinný archív

Beáta Berkyová pochádza z Kokavy nad Rimavicou, avšak svoju cestu k občianskemu aktivizmu započala až po presťahovaní sa do Poltára. Najskôr v rámci dobrovoľníckej činnosti, neskôr čoraz viac na profesionálnej úrovni, sa zapájala a sama iniciovala aktivity na podporu matiek, predovšetkým z miestnej rómskej komunity. Okrem svojho zamestnania v miestnom komunitnom centre sa Beáta dobrovoľnícky podieľa aj na činnosti rómskych materských centier, ktorých sieť zahŕňa sedem lokalít v Banskobystrickom kraji. Spolu so svojimi kolegyniami sa Beáta usiluje o podporu ďalších aktívnych žien v regióne – nielen v občianskom sektore, ale aj v lokálnej politike.

Ako sa zmenil môj život

Beata Berkyová

V roku 1996 som sa vydala do rodiny, kde sa rómske zvyky stavali na piedestál a žena v rodine musela byť len poslušná, bez názoru, a žiť stereotypným životom vydatej ženy. Keďže som bola vo svojom vnútri vždy rebelka, vedela som, že niečo musím robiť a vyjsť z „väzenia“. Zamerala som sa na prácu s rómskymi deťmi a mládežou, ktorú som chcela nasmerovať k lepšiemu tráveniu voľného času, keďže sa len tak bezcieľne potulovala po uliciach Poltára. Postupne sa začali formovať vzťahy medzi majoritou a minoritou, ktoré boli najskôr zo strany majority veľmi zlé, lebo rómska menšina v meste nebola vôbec akceptovaná a ani sa to nikto nesnažil zmeniť.

Počas práce s deťmi a mládežou som sa nepriamo dostávala k rodičom detí. Najmä pri organizovaní rôznych podujatí mi prichádzali dobrovoľne pomáhať matky a nezáväzne sa mi pomaly zverovali so svojimi problémami, úspechmi či neúspechmi. Bolo to zvláštne a prekvapujúce, pretože som si uvedomovala, že práca, ktorú robíme s deťmi, nie je nazmar a aj rodičia si ma začali vážiť a rešpektovať ako autoritu medzi Rómami a čakali odo mňa pomoc a poradenstvo.

Vedela som, že musím niečo urobiť pre nich i pre zmenu ich stereotypného života, pretože ani ja sama som nebola spokojná so svojím životom – aj napriek tomu, že som bola už vydatá a mala som dieťa. Bola som nezamestnaná, ale mala som sny, mala som ciele a tie som si chcela splniť.

Začala som vyhľadávať ďalších ľudí podobného zmysľania a zapájať sa do projektov iných rómskych organizácií, začala som sa učiť, ako pracovať v komunitách a motivovať ľudí, ako oslovovať samosprávy a iné inštitúcie. Moja práca začala mať zmysel.

V roku 2008 som sa počas spolupráce s ďalšími organizáciami zoznámila s pani Mariou Oláhovou – Maryšou, ktorá ma zaujala prezentáciou o svojej práci v rómskej

komunita v Detve. Jej príbeh mi ukázal, že aj nežná žena môže byť bojovníčkou za práva Rómov a môže byť prirodzenou autoritou a rovnocennou partnerkou majority. Predstavila mi projekt rómskych materských centier, ktorý jej združenie Spolu Slovensko v Detve už niekoľko rokov prevádzkovalo. Ukázalo sa, že naše prístupy sú podobné – cez prácu s deťmi Marie dokázala oslovovať ich rodiny a pomáhala im riešiť životné problémy. Teda niečo také, k čomu som ja dospela vo svojej práci doma, v Poltári. Marie mi ponúkla pomoc pri rozbehnutí aktivít materského centra v našom meste. Bola som nadšená, pretože to bolo presne to, čo som chcela.

Počas organizovania podujatí, aktivít a činnosti centra bolo samozrejme potrebné oslovovať rôzne inštitúcie, samosprávu, donorov a tu som zistovala, že by bolo dobré zdokonaľiť sa a pracovať na pozdvíhnutí sebavedomia a zamerať sa na osobnostný rozvoj. Spolu s ostatnými ženami zapojenými do siete materských centier sme pracovali na tom, aby sme sa lepšie vedeli odprezentovať, aby sme dokázali formulovať svoje myšlienky a presadzovať potreby našich klientov pred rôznymi inštitúciami. A postupom času začali byť naše snahy úspešné a začalo sa nám dariť presadzovať naše myšlienky aj na obecných a mestských zastupiteľstvách. Maryša mi začala dôverovať a videla vo mne potenciál, povzbudzovala ma, podržala v ťažkých chvíľach, keď mi chýbala podpora zo strany rodiny. Často som pri svojej práci musela odolávať tlaku a závisť, lebo tradície a zvyky sú v rómskych rodinách silné a ja som sa svojím záujmom a svojou prácou postupne vymkla z tradičnej role rómskej ženy.

O pár rokov neskôr, v roku 2012, som začala študovať na vysokej škole odbor sociálna práca s rómskou komunitou. Vďaka skúsenostiam s prácou s rómskou komunitou a znalostiam, ktoré som nadobudla aj vďaka vysokej škole a účasti na rôznych školeniach, sa mi podarilo vyhrať konkurz na asistenta terénneho sociálneho pracovníka na mestskom úrade v Poltári. S touto pozíciou sa moje možnosti ešte zvýšili, pretože som mohla byť priamo v styku so samosprávou a lepšie presadzovať záujmy Rómov v meste. Od roku 2016 pracujem na pozícii odborného pracovníka komunitného centra.

Okrem svojej profesionálnej práce sa stále zapájam aj do činnosti siete materských centier. Postupom času som si uvedomila, že bez politickej angažovanosti nie je možné riešiť problémy dlhodobo, a preto som v roku 2018 kandidovala do mestského zastupiteľstva v Poltári. Síce neúspešne, ale v budúcnosti to chcem skúsiť opäť.

Spolu s ostatnými rómskymi ženami v mojom okolí sa snažíme byť pozitívnymi príkladmi pre iné ženy. Chceme im ukázať, že aj ženy majú svoju silu, hoci často nie je okolitým svetom pod nánosom tradícií vnímaná. A tiež to, že aj rómske ženy majú záujem meniť svet.

Spolupráca s Mariou Oláhovou a jej združením mi ukázala smer, ktorým sa môžem vo svojom živote uberať a pomáhať tak nielen sebe, ale aj iným. Pomohla mi k pozdvíhnutiu sebavedomia, k premene na plnohodnotného človeka, bez akýchkoľvek komplexov z neprijatia majority, schopného búrať predsudky a bariéry a bojovať tak za lepší život, a to na profesionálnej aj dobrovoľníckej úrovni.

Csaba Horváth |
Foto: rodinný archív

Csaba Horváth, narodený v roku 1984 v Rimavskej Sobote, patrí medzi reprezentantov nastupujúcej generácie rómskych aktivistov usilujúcich o nadstranícke (občianske) zjednotenie aktívnych Rómov na Slovensku. Od roku 2006 pôsobil vo viacerých úradoch na úrovni krajskej a miestnej samosprávy, zároveň sa angažoval v občianskom sektore v miestnych a regionálnych občianskych združeniach. V roku 2017 sa stal sekretárom novozaloženej organizácie Spoločnými silami za rozvoj Gemera, ktorá spája obce vedené rómskymi starostami a miestne občianske združenia. Od roku 2019 je koordinátorom iniciatívy Opre Roma – Rómovia za lepšie Slovensko a Európu, usilujúcej o spojenie demokraticky zvolených rómskych lídrov a občianskeho sektora s cieľom posilniť hlas Rómov v slovenskej spoločnosti.

Csaba Horváth: Občianska angažovanosť pre lepšiu budúcnosť

Rómovia na Gemeri po tridsiatich rokoch

Prešlo tridsať rokov od Nežnej revolúcie a pre moju osobu je to výnimočný rok – práve pre to, že po tridsiatich rokoch sa na Slovensku zrodila nová iniciatíva – Opre Roma – Rómovia za lepšie Slovensko a Európu.

Pamätám sa – keď som bol päťročné dieťa –, že aj v našom meste, Rimavskej Sobote, aj v našom regióne sa niečo menilo. Stovky ľudí sa schádzali na Trhovom námestí, po celom meste bolo mnoho autobusov, traktorov s návesmi, rôzne nápisy, ako: CHCEME SLOBODU, CHCEME ZMENU, VITAJ SLOBODA. Ako dieťa som nechápal, prečo to ľudia robia, prečo je to dôležité. Samozrejme, dnes mám o udalostiach, ktoré sa konali v roku 1989, úplný prehľad.

Dnes, už ako dospelý človek a rómsky aktivista, sa musím pozrieť na celú Nežnú revolúciu aj z iného pohľadu. Dosť často som v teréne, komunikujem s ľuďmi a mám dojem, že dnes 70 percent ľudí nad 50 rokov hovorí, že počas bývalého režimu bolo lepšie. Keď sa ich opýtam prečo, veď dnes majú slobodu, slobodu slova, môžu cestovať, nemôže ich nútiť nikto k ničomu a podobne, odpovedajú: „Pozri sa, Csabiká, kde žijeme, ako žijeme? Naše deti sú bez vzdelania, nepracujú, pracovných príležitostí niet. V čom je demokracia lepšia pre nás, Rómov, ako totalitný režim? Vtedy sme aspoň všetci museli pracovať a nikto o nás nehovoril, že sme parazity, aspoň verejne nie.“

Pred rokom 1989 bola rómska problematika na Slovensku spoločenské tabu. Nikdy sa o nej verejne nehovorilo. Politici sa snažili budiť dojem, že ani neexistuje. Po revolúcii nastala zmena a Rómom sa dostalo viac pozornosti. Dnes už o rómskej problematike hovoríme každodenne, ale – žiaľ – ostáva len pri debate. A práve táto

nečinnosť vzbudzuje v ľuďoch pocit, že rómsku problematiku sa nielenže nedarí riešiť, ale dokonca, že problémov je stále viac a viac.

Na juhu Slovenska typické rómske osady nie sú. Musíme verejne priznať, že tu žijúci Rómovia zápasia s celkom inými problémami ako na východe Slovenska. U nás žijúci Rómovia boli vždy súčasťou života obcí a miest. Je pravdou, že veľkú úlohu v tom zohralo susedstvo s maďarskou menšinou – Rómovia sa totiž veľmi ľahko prispôbobi maďarskej komunite, rozprávajú spoločným jazykom, majú spoločnú kultúru, čo sa týka hudby a spevu, a aj kuchyňa týchto komunít sa líši len minimálne. Dôležitú rolu zohrali dve skutočnosti: vzdelávanie v maďarskom jazyku a fakt, že obydlia Rómov boli a dodnes sú súčasťou obcí, nikdy nežili na periférii. Rómovia síce žili pokope, no takzvané rómske ulice (*cigánysor*) – šereg – boli vždy súčasťou obce. Tieto fakty pomohli maďarsky hovoriacim Rómom lepšie sa integrovať do spoločnosti. Na druhej strane, táto skutočnosť prináša z hľadiska rómskej komunity veľké negatívum pri sčítaní ľudu: po maďarsky hovoriaci Rómovia sa pri tomto veľmi dôležitom akte hlásia k maďarskej národnosti. Musíme však pritom konštatovať, že k tomu prispieva aj nedostatočne vyvinutá identita, nízke sebauvedomenie, ale aj obava a strach z diskriminácie.

Po revolúcii nastali zmeny, ktoré sa týkali politického života i občianskej participácie Rómov: napr. vláda ČSFR v roku 1991 prijala svojim uznesením Zásady politiky vlády Českej a Slovenskej federatívnej republiky k rómskej menšine. Samozrejme, aj samotná Ústava Slovenskej republiky zaručila menšinám rovnosť, základné práva a slobody a podobne.

Aj na juhu Slovenska sa začala rozvíjať občianska participácia Rómov. Založili sa prvé organizácie, niektorí jedinci sa stali takzvanými rómskymi lídrami. Po páde komunizmu bola založená prvá rómska strana ROI – Rómska občianska iniciatíva –, v ktorej ako členovia pôsobili aj niektorí vtedajší rómski lídri nášho okresu. Potom, v roku 1992, vznikla Strana práce a istoty so sídlom v Rimavskej Sobote. Vo voľbách v roku 1992 získala z rómskych strán najvyššiu podporu práve ona – volilo ju 1 percento zúčastnených voličov. V ďalších rokoch politické strany v našom okrese pomaly, ale isto upadali, rozširovali sa skôr občianske združenia, ktoré pôsobili na našom území v rôznych oblastiach, ale najmä v kultúre, voľnočasových či športových aktivitách, pri organizovaní rôznych spoločenských podujatí. Zmena nastala od roku 1994, keď na Okresnom úrade v Rimavskej Sobote vznikol Referát pre riešenie rómskej otázky. Na referáte pracovali Vojtech Gyorgy a Mgr. Vojtech Kokény. Neskôr vznikol regionálny úrad Splnomocnenca vlády pre rómske komunity na čele s Mgr. Alenou Horváthovou. V komunálnych voľbách postupne uspeli kandidáti rómskeho pôvodu. Prvý rómsky starosta bol zvolený v obci Kesovce a postupne sa Rómovia postavili aj do čela ďalších obcí. Dnes je Rimavská Sobota na Slovensku okresom, kde je najväčšia koncentrácia rómskych starostov. Aj v súčasnosti v našom okrese pôsobí deväť rómskych starostov a mnoho rómskych poslancov (obce s rómskymi starostami: Kesovce,

Martinová, Barca, Cakov, Hostice, Sutor, Radnovce, Káloša, Gortva). To, že sa to podarilo práve v okrese Rimavská Sobota, má viac dôvodov: ide najmä o vplyv predchádzajúcej generácie rómskych aktivistov, ktorí obce a Rómov zapájali do verejného života. Svoju rolu zohrala aj demografia obcí. V tomto smere však musíme oceniť aj prácu organizácie NDI – Národný demokratický inštitút. Práve táto organizácia sa podieľala na úspešnom rozvoji účasti Rómov v politickom živote tým, že pre rómskych aktivistov organizovala rôzne školenia a aktivity.

V roku 2006 bolo zriadené detašované pracovisko Úradu Banskobystrického samosprávneho kraja – Referát pre rodovú rovnosť a marginalizované skupiny. Na tomto pracovisku pracovali Vojtech Gyorgy a Csaba Horváth. V histórii okresu prvýkrát práve tento úrad vybojoval do okresu Rimavská Sobota za rok 2007 – 2008 najviac finančných prostriedkov – vo výške 58 miliónov slovenských korún. V ďalších rokoch toto detašované pracovisko pokračovalo vo svojej činnosti, pričom jeho hlavnou úlohou bolo práve koordinovanie a zabezpečenie projektových činností, ako aj získavanie finančných prostriedkov. V roku 2010, po voľbách do VÚC, sa zmenilo vedenie samosprávneho kraja: dvoch zamestnancov prepustili a na ich miesto prijali Mgr. Vojtecha Kokénya, ktorý pôsobil na tomto mieste rok. Následne detašované pracovisko Banskobystrický samosprávny kraj zrušil.

Aj v našom okrese, podobne ako inde, sa lídri mnohokrát pokúšali rokovať a zjednotiť sa, no – žiaľ – neúspešne. Dôvody boli rôzne a veľkú úlohu v tom, že nikdy nedošlo k dohode, často hrala politická afilácia jednotlivých lídrov. Bolo potrebné, aby prišla nová generácia a nová éra. To sa stalo v roku 2014, keď sa do verejného života dostala mladšia generácia aktívnych Rómov. Vznikla organizácia Spoločnými silami za rozkvet Gemera, ktorá združuje rómskych starostov a rómske organizácie na území Gemera. Napriek tomu, že väčšina členov má politickú príslušnosť, alebo spolupracuje s politickou stranou, fungovanie organizácie je bezproblémové. Spoločne si stanovili ciele a spojenými silami sa snažia bojovať za hlavný cieľ – rozvoj Gemera. Gemer bol kedysi „veľmocou“ poľnohospodárstva a potravinárstva. Po Nežnej revolúcii sa, žiaľ, všetko rozpredalo a z Gemera sa stala takzvaná hladová dolina. Naším cieľom pri založení organizácie Spoločnými silami za rozkvet Gemera bolo, aby sme do regiónu priniesli čo najviac finančných prostriedkov z rôznych oblastí. Snažíme sa vybojovať, čo sa len dá v oblasti rozvoja infraštruktúry, kultúry, cestovného ruchu, životného prostredia, zamestnanosti.

Prešlo 30 rokov od Nežnej revolúcie a bolo mnoho aktivít, ktoré sa snažili zjednotiť Rómov. Rómovia sa snažili spoločne kandidovať v rôznych voľbách, vyvíjať tlak na politiku a do istej miery, najmä na regionálnej úrovni, sa to aj podarilo.

Pre mňa je dôležitým signálom práve teraz, na jar 2019, že na Slovensku vznikla nová iniciatíva OPRE ROMA – Rómovia a Rómkky za lepšie Slovensko a Európu. Tvoria ju rómski starostovia, poslanci miestnych a mestských zastupiteľstiev a aktivisti. Táto iniciatíva môže byť, a pevne verím v to, že aj bude, novou štartovacou čiarou v živote Rómov na Slovensku. Na Slovensku máme vyše 500 rómskych

poslancov a 43 rómskych starostov – a práve táto skutočnosť motivovala zakladateľov iniciatívy. Týchto lokálnych politikov zvolili občania v demokratických voľbách, dostali legitimitu na to, aby zastupovali svojich voličov v lokálnej politike. A otázka, formulovaná na základe tohto stavu, znela: Prečo by nemohli starostovia a poslanci zastupovať Rómov pod jednou strechou aj na národnej úrovni?

Využili sme možnosť blížiacich sa volieb do Európskeho parlamentu a stanovili sme si cieľ vytvoriť spoločne Manifest Rómov, v ktorom sformulujeme svoje očakávania od kandidátov na poslancov europarlamentu. Samozrejme, nezabudli sme na tretí sektor, ale ani na obyčajných Rómov. Manifest vznikol zo spoločnej práce poslancov, starostov, ako aj zástupcov tretieho sektora. Dôležitým prvkom tohto procesu bolo, že do všetkého boli zapojení aj „bežní“ Rómovia, ktorí boli prizývaní na verejné stretnutia a svojimi nápadmi vstupovali do procesu tvorby Manifestu. Iniciatíva sa stretla s pozitívnymi ohlasmi z viacerých strán a mnohí hovorili práve o tom, že sme oslovili tie skupiny, ktoré veľmi zriedka osloví verejná politika či tretí sektor, ako sú poslanci obecných zastupiteľstiev a obyčajní ľudia.

Práve preto si myslím, že táto iniciatíva môže byť na Slovensku štartovacou čiarou. Chceme dosiahnuť viac zmien v oblasti rozvoja Rómov, v oblasti medziludských vzťahov, znížiť extrémistické prejavy na Slovensku. Opre Roma je otvorená iniciatíva a dáva možnosť vstúpiť každému, kto chce pracovať v prospech Slovenska a Európy. Opre Roma si uvedomuje, že je dôležité, aby Rómovia pracovali v prospech slovenskej spoločnosti. Veď, ako sa píše aj v manifeste: „My, Rómovia sa cítime byť riadnymi členmi nielen slovenskej, ale aj európskej spoločnosti. Hlásime sa k hodnotám Európskej únie a chceme aktívne prispievať k udržaniu demokratických princípov, rozvoju občianskej spoločnosti a k potlačaniu extrémizmu, fašizmu a anticiganizmu na Slovensku a v Európe.“

Za veľkú výhodu Opre Roma pokladám, že je to neformálna iniciatíva, ktorá nie je a ani neplánuje byť oficiálne zaregistrovanou organizáciou. Práve to je sila celej iniciatívy: tí, ktorí sa pridajú – či už poslanci, starostovia, tretí sektor, aktivisti, ale i obyčajní ľudia –, majú viac dôvery voči neformálnej iniciatíve ako voči rôznym rómskym organizáciám. Pre poslancov či starostov je to forma vyjadrenia ich názoru. Opre Roma chce byť v niektorých otázkach oporou práve obciam pri dosahovaní ich cieľov.

Tridsať rokov nie je z hľadiska histórie dlhé obdobie, no, žiaľ, z môjho pohľadu Rómovia stratili po revolúcii v tejto spoločnosti najviac – či už sa pozrieme na vysokú nezamestnanosť, na vzdelávanie, na zlý sociálny systém, bývanie a podobne. Po zmene režimu nielen Rómovia neboli pripravení na zmenu systému, nebola pripravená ani samotná politika. Naraz nebolo zrejmé, ako ďalej, neboli vypracované stratégie, koncepcie zamerané na Rómov. Systém zlyhal a o tom som presvedčený. Opre Roma je jednou z iniciatív, ktoré sa usilujú o nápravu minulých chýb.

Tridsať rokov nie je dlhá doba a dúfam, že ďalšie roky prinesú pozitívne zmeny na Slovensku, ako aj v celej slovenskej spoločnosti, do ktorej patríme aj my, Rómovia.

OPRE ROMA!

Rudolf Horváth |
Foto: rodinný archív

Rudolf Horváth (nar. 1949) je dlhoročný rómsky aktivista z Markušoviec (okr. Spišská Nová Ves). Ako sám hovorí, jeho cieľom je dosiahnutie vyrovnaného prostredia pre celú komunitu v jeho obci. Teda to, aby Rómovia aj Nerómovia žili v rovnakých podmienkach a na rovnakej úrovni. Počas svojho pôsobenia na pozícii poslanca obecného zastupiteľstva dosiahol okrem iného výstavbu kanalizácie a vodovodu v osade Jareček či výstavbu sociálnych bytov nižšieho štandardu. Aj keď momentálne nie je zvoleným poslancom, stále sa aktívne angažuje v miestnej politike a občianskom živote svojej obce. Je predsedom občianskeho združenia Roma Markušovce.

Dživipen andro romano taboris

Rudolf Horváth

Vičínav man Rudolf Horváth, hin mange 68 berš a kerav romano aktivistas. Uľilom andro gav Markušovce, andro romano taboris, kaj he bešav. Dživav romňaha a hin amen šov čhave. Sar skončindom e sikľardí zakladno, oda hin sikľardí eňa beršengri (duj romane čhave amen dokerďam eňato berš andre sikľardí), avka man dochudľom pre maškarutňi bareder sikľardí andro Koterbach sar te kerel le trastenca. Sar me phiravas andre sikľardí, akor na has ajso pheňiben, kaj te šunahas pre amende o Roma, kaj vareko amen ohovarinel, kaj sam „cigáni“. Andre oja sikľardí savore džene samas pre jekh agor. Šaj phenav, kaj oda has feder sar adadžives (ada čas). Amendar, le Romane čhavendar, so manca phirnas andre sikľardí, ňiko andro jilo na šunelas, kaj vareko pal amende phendahas, kaj sam „cigáni“. Prindžaras amen but berša a has oda lačo časos, so pes na del te pobisterel.

Miro dad kerlas buťi sar običajno robotňikos, kerlas he andre baňa. E daj has khere, joj na kerlas buťi, aľe has andre famelija, so pes starinlas pal o dživipen. Has amen pharo dživipen, vaš oda amen phirahas andro veša te kerel buťa. Paš oda kidahas andal o veš o plodi sar malini, čarňici, šipki. So amen kamahas te dživel feder, pomožinahas amare dadeske he amara dake. Oda has feder, kaj džanahas amenge te rakhel drom, kaj amenge feder te avel. Andre ola berša has but džene, so na džanenas te ginel he te irinel. O phure Roma cinavenas o ľila, kaj me lenge te ginav, so pes kerel pre aja luma. Ginavas lenge o ľila a všelijake veci, so lenge kampelas kijo dživipen. Vaš oda phure Roma man fest rado dikhenas.

Miro dad, miri daj amenca savore čhavenca geľam te dživel andre Čechiko. Vičínlas pes oda foros Šternberkos. Odoj dživahas trin berš. Me andro berš 1968

Život v romské osadě

Rudolf Horváth

Jmenuji se Rudolf Horváth, je mi 68 let a pracuji jako romský aktivista. Narodil jsem se v obci Markušovce, v romské osadě, kde taky bydlím. Jsem ženatý, s manželkou máme šest dětí. Po dokončení základní školy, tedy devítiletky (tehdy jsme devátou třídu dokončili dva romští chlapci), jsem se dostal na střední odborné učiliště v Rudňanech, obor kovoobrábění. V době, kdy jsem chodil do školy, nevedly se tehdy takové řeči, že bychom slyšeli, jak nás někdo pomlouvá za to, že jsme „cigáni“. V té škole jsme všichni byli na stejné úrovni. Mohu říct, že v tomto směru to bylo tehdy lepší, než je dnes v této době. Z nás, romských dětí, které jsme chodily společně do školy, žádný nepociťoval, že by o nás někdo řekl, že jsme „cigáni“! Známe se už dlouho a vzpomínáme na to jako na dobrou dobu, na ni nelze zapomenout.

Můj otec pracoval jako obyčejný dělník, dělal i v dole. Mamka nechodila do práce, ale byla v rodině tím, kdo se staral o chod domácnosti. Bylo pro nás těžké se uživit, proto jsme chodili na brigády do lesa. Krom toho jsme si z lesa nosili plody jako maliny, borůvky, šípky. Protože jsme chtěli, aby se nám žilo lépe, pomáhali jsme svým rodičům. Důležité bylo, že jsme uměli najít cestu, jak svou situaci zlepšit. V té době bylo hodně lidí, kteří neuměli ani číst ani psát. Staří Romové si kupovali noviny, abych jim předčítal, co se děje na celém světě. Četl jsem jim dopisy a různé listiny, které se týkaly jejich osobních životů. Z toho důvodu mne staří Romové měli opravdu rádi.

Můj táta a moje mamka s námi se všemi dětmi odjeli žít do Čech. To město se jmenovalo Šternberk. Tam jsme bydleli tři roky. Já v roce 1968 dostal povolávací

chudľom karta pro slugadžipen pro duj berš. Paš o slugadža somas andro foros Karlove Vary. Paš o slugadžipen somas andre sikľardĭ sar poddustojňikos. Andre sikľardĭ has man slugadžiko hodnost'a čataris. Somas veliteľis perdal o družstvos.

Pal o slugadžipen amen – o dad, e daj he o čhave – avľam te dživel pale pre Slovačiko. Andro berš 1971 man dochudľom andre butĭ sar robotňikos pro kolajňici, so pes kerenas perdal o mašini, kaj o nipi pes te prepravinen. Ode man dochudľom andre bareder sikľardĭ, kaj chudľom le manušen, so kerenas but'a, kaj me len te diriginav. Amen paš miro džaňiben chudahas fejs lačo vakeriben, kaj lačhes keras but'a. Andr'oda časos o nekfeder manuša pes dochudenas andro brigadi, phenelas pes oleske „*brigáda socialistickej práce*“. Me man avka keravas, kaj mire dženenca amen te dosjahňinas, kaj the amen, o Roma, džanas te kerel but'a. A so me lenge phenavas, vaš oda kerďam, kaj amen kheld'am avri e eftato pandžeberšengri butĭ (*pätročnica*).

Andro berš 1972 me man dochudľom andro viboris, so odoj keravas perdal o romane čhave, kaj feder te dživen. Oja funkcia keravas buterval pal peste. Keravas andre ajse seri, kaj o manuša pes feder te ľikeren sar pal e kultura a mek kaj te chuden o suhlasis, kaj te keren peske khera. Miro drom has oja but'a, kaj man snažinavas te kerel perdal o Roma, kaj len t'avel o svetlos – elektriķa, kaj len t'avel paňi. Me keravas sa perdal oda, kaj te dochudav perdal amare Roma. Has ajse berša, kaj amenge o raja džanas oda te kerel, aľe has the ajse berša, so phenenas, kaj na. Oja osada, komunita, has andre ajso nalačo dživipen. Na has amen paňi, na has amen drom, o Roma dživenas nekbuter andro kaštune kherora, so pes vičinlas chatrča. Miro drom has ajso, kaj te kerav perdal amare Roma so nekbuter, kaj jon te džanen, sar pes majinel te dživel. Kaj jon te džanen, kaj me len lav pro lačo drom. Sar jon pes dodžande he dikhle, so me kerav perdal lende, tak phende, kaj ľikerna manca, kaj oda mek buter te kerav perdal o Roma. Andr'ola berša o phure Roma, amare dada, amare daja cinavenas le gadžendar o phuva, o thana, kaj peske te thoven feder kherora, so peske jon kerenas korkore. Andr'ola berša andro gav has tovarňa, so pes odoj kernas o cehli. A jon virabinenas ola cehli, o Roma. Kola, so has godaveder, cinde peske peskri phuv, cinde peske o cehli a avka peske thode khera. Imar feder has len dživipen.

Paľis ola Roma pes dochudle andro tovarni, andro kajse družstva, so pes ľikernas o gurunňa, o bale, odoj kernas but'a. Me mange duminav, kaj has feder imar andr'oda, kaj o Roma pes šaj chudenas andro but'a, kaj has but'a perdal o savore nĭpi.

He pre oda časos has avka: ko kamelas te kerel butĭ, tak oja butĭ the les has. A has he ajse manuša, so na kamenas te kerel but'a. Aľe ola, so na kamenas but'a te kerel, tak len o raja phandenas andre bertena. A vaš oda pes phenel „Ko kerel butĭ, tak hin les savoro, ko na kerel butĭ tak nane les šinga“.

Avle feder berša, kaj le Romen o bare raja kija lende phende, kaj o Roma hine manuša sar o narodnostno minorita. A o raja len šaj ľikernas pr'oda, kaj

rozkaz na vojnu na dva roky. Sloužil jsem ve městě Karlovy Vary. U vojáků jsem byl ve škole, nastoupil jsem jako poddůstojník. V té škole jsem dosáhl hodnosti četaře. Byl jsem velitelem družstva.

Po vojně jsme se my – rodiče i děti – vrátili zpět, abychom žili na Slovensku. V roce 1971 jsem se dostal k práci dělníka na výstavbě kolejí určených pro železniční dopravu, tedy pro vlaky, které přepravují lidi. Tam jsem se dostal na vyšší školu, kde mi přidělili skupinu pracovníků, abych je řídil. Jak si vzpomínám, dostávali jsme velmi dobré hodnocení, že odvádíme dobrou práci. V té době se nejlepší lidé dostávali na brigády, říkalo se tomu „brigáda socialistické práce“. Já se takto snažil, abychom s naší skupinou předvedli, že my, Romové, umíme ve svých profesích podat vysoké výkony. Toto jsem svým kolegům říkal, kvůli tomu jsme makali, abychom vyhráli ve vyhodnocení pracovníků během sedmé pětiletky.

V roce 1972 jsem se dostal do výboru, který se staral o zlepšení života romských dětí. V této funkci jsem byl opakovaně. Usiloval jsem o to, aby se lidé věnovali kultuře a dále aby dostali povolení postavit si domy. Usiloval jsem o zlepšení života Romů v obci například tím, že jsem navrhl, aby k nim bylo zavedeno osvětlení, elektřina, nebo aby měli zavedenu vodu. Dělal jsem vše pro to, abych těchto pokroků pro naše Romy dosáhl. Vzpomínám, že byly roky, kdy zastupitelé byli ochotní takové investice podpořit, ale přišla i období, kdy odmítali. Ta osada, celá komunita, měla horší životní podmínky. Neměli jsme vodu, neměli silnici, Romové žili nejčastěji v dřevěných kolibách, říkalo se jim chatrče. Mým hlavním úkolem bylo udělat pro naše Romy maximum, aby věděli, jak se má žít. Aby věděli, že je vedu na dobrou cestu. Protože když se dozvěděli a mohli vidět, co pro ně dělám, potom řekli, že mne podpoří, abych tuto práci pro Romy dělal dál.

V té době staří Romové, naši rodiče, nakoupili od gádžů pozemky, na místech, kde si mohli postavit lepší domky – ty si pak stavěli sami. V té době byla ve vesnici továrna na cihly – cihelna. A tam Romové pracovali, vyráběli cihly. Ti schopnější si nakoupili vlastní pozemky, nakoupili cihly a postavili si domy. Pak už byl jejich život lepší.

Potom se tito Romové dostali do podniků, do družstev, kde se choval skot, prasata, tam pak pracovali. Já si myslím, že tehdy to bylo lepší právě v tom, že se Romové dostali do práce, že byla práce pro každého.

A v těch letech to bylo tak: kdo chtěl pracovat, tak ten tu práci taky měl. I tehdy byli tací, co práci dělat nechtěli. Ale takové lidi, kteří nechtěli chodit do práce, nechaly úřady zavřít do vězení. Od toho je pořekadlo „Kdo pracuje, má všechno, ale bez práce nejsou koláče“.

Nastaly pak lepší časy, kdy Romům na vyšších místech přiznali, že Romové jsou lidé se statusem národnostní menšiny. Úřady je mohly podpořit v tom, aby se vzdělávali, aby měli více studovaných, díky tomu se mohou Romové dostat

jon te džanen, kaj hin len bareder siklarde, so o Roma šaj aven pro bareder than la godaha. O Roma pes dochudle andro bareder siklarde a zathode Romano teatros. Oda has perdal o Roma feder, kaj šaj okla ħipi te dikhen, kaj the o Roma vareso džanen. Palis zathode o Romano giĥipen, so o Roma pes dodžanenas, pal soste hin len možnošć, so te kerel. Perdal o romane čhavore gejlavri o šlabikaris, so has irimen romanes. Oda has perdal o čhavore feder a džanenas, so pes vođisaľol.

O Roma pes na džanenas, sar te dochudel andro feder thana, bo na has len ajsi možnošć, kaj ola thana te ovladinen. Vaš oda pes zathode o romane seri, kaj o Roma pes te dodžanen, pre soste hin len ola thana, kaj feder te dživen.

No the avka o Roma mek dživen avri le gavendar, so nane len ĥisavo pristupos, nane len droma, paĥi a dživen peskro dživipen furt pal peskro. Vaš oda o dada o daja pes dochuden pre nalačho drom, so nalačhes ľikeren avri peskre čhaven. Hin but romane dada, daja, so pes na džanen te ľikerel, ta sar lengre čhavage t'avel feder? Vareko pes mukhel andro pijiben a o čhavore hine melale a nane len lačho chaviben. Vaš oda o romane cikne čhave pes na dodživen avka sar o gadžikane, bo nane len lačho drom. Perdal o romane ĥipi hin o dživipen čepeder až o deš berša sigeder meren sar okla ĥipi. Bo nane len oda sposobos, kaj te džanen, sar kalestar avri te džan.

Andro oda časos, so me but berša keravas pro vyboris perdal o Roma poslancos, tak mange pes diĥa te dochudel, kaj o Roma te na phiren pal o čika, ale kaj te avel len drom. Oda he kerđom, le Romen na has kaj te bešel, me adeci kerđom, kaj o Roma peske te thoven neve khera. Le Romen na has paĥi, aľe me o paĥi docirdľom andre romaĥi osada. Le Romenge thodam o khera, kaj lenge t'avel feder. Miro drom has ajso, kaj dokerđom the oda, kaj le Romen t'avel o thana, so pes te thoven, kaj andro siklarde te phiren žuže, kaj okla ĥipi pre lende te na phenen ĥič. Mira zoraha dokerđam, kaj andre calo taboris pes kerđa e ČOV a o Roma pes šaj dothode andre oda, kaj len te avel o paĥi dži andro khera. Has man ajci zor, kaj sar poslancos me kerđom oda, kaj pes ačhade perdal o Roma tranda khera. O Roma has bare barikane, kaj lenge čhidam tele o kaštune chatrci a gejle te bešel radišagoha andro neve khera. Sar okla ĥipi andal o gav dikhle, kaj o Roma imar dživen feder, imar na has ajso hamišagos, aľe dživlas pes feder. O raja, so len na has ajsi voľa, kaj o ĥipi andal o aver thema sar Švajćiarso, Rumunso, Mađarsko, pes te dodžanen, kaj sar o Roma dživen, tak len ča bičhavenas kija mande. Vaš oda me, miri famelĥija, e romĥi, o čhave jekhetane zathodam romano spolkos, kaj te sikavas le Romen, sar feder te dživen. Phirnas o Romane čhave, čhaja andal o aver thema a sa amen lenge sikavahas a phenahas, savo dživipen has amen le Romen.

Me sar funkcionaris he aktivistas man rakhav le gadžikane ĥipenca a phenen mange, kaj soske oda kerav perdal o Roma, kaj jon man na dikhen, kaj me som kajso sar okla. Me lenge phenav, kaj me he miri romĥi, mire čhave, barilam kodoj, kaj amare dada, daja, tak he me kamav te phenel he te sikavel le terne Romenge, kaj oda te keren, so he me kerav. A feder pes amenge dživela. Phučen mandar, kaj

na vyšší posty jako intelligence. Romové se dostali mezi vzdělané a založili Romské divadlo. To pak bylo pro Romy lepší, veřejnost mohla vidět, že i Romové něco umí a dokáží. Také se začal vydávat romský tisk, aby se Romové dozvěděli, jaké mají možnosti a co se děje. Pro romské děti vyšel slabikář, který byl psán romsky. To bylo pro děti snazší, lépe učivu porozuměly.

Romové se neuměli dostat na vyšší pozice, protože neměli takové možnosti, aby tato místa ovládali. Aby toho dosáhli, začali zakládat romské politické strany, díky nimž se Romové naučili, jak to v politice chodí, k čemu jim takové možnosti jsou, aby se jim žilo lépe.

Ale i tak jsou stále Romové, kteří žijí na okraji, mimo vesnice, kde nemají k ničemu přístup, nemají silnici, vodu a stále žijí jako dřív. Kvůli těmto podmínkám se pak rodiče dostávají na špatnou cestu, kdy pak ani nevedou dobře své děti. Je hodně takových romských otců a matek, kteří se neumí správně chovat, tak jak se může zlepšit život jejich dětem? Někdo se chytne pití a děti pak chodí špinavé, nemají dost dobrého jídla. I proto se romské děti nedožívají tolika let jako gádžovské, protože nemají dobré životní podmínky. Pro Romy je život stále kratší, dožívají se o deset let méně než většinová společnost. Důvodem je, že stále neznají způsob, jak se svých problémů zbavit.

V tom období, kdy jsem mnoho let působil na úřadě jako poslanec za Romy, podařilo se mi dosáhnout toho, aby se Romové přestali brodit bahnem, a naopak aby získali pevnou cestu. A dosáhl jsem i toho, že pro Romy, kteří neměli kde bydlet, jsem zařídil, aby si mohli postavit nové domy. Romové neměli vodu, tak jsem prosadil vodovod až do romské osady. Postavili jsme Romům domy, aby se jim žilo lépe. Moje úsilí směřovalo k tomu a podařilo se mi dosáhnout toho, že se Romové dostali na posty, které se nově budují. Dále aby do škol chodily děti čisté, aby jim okolní obyvatelé nemohli nic vytknout. Díky mým zkušenostem se nám podařilo, že se v celé osadě vybudovala ČOV (čistírna odpadních vod) a Romové se domohli i toho, že mají vodu zavedenou až do domů. Měl jsem takové postavení, že se mi jako poslanci podařila prosadit výstavba třiceti domů pro Romy. Byli velice hrdí, že jsme jim zbořili jejich chatrče a oni se nastěhovali do nových zděných domů. Když okolní obyvatelstvo vidělo, že Romové už žijí lépe, ustaly dříve běžné třenice a život byl již lepší. Úředníci, kteří neměli takové znalosti, ale chtěli ukázat jiným zemím, jako třeba Švýcarsku, Rumunsku nebo Maďarsku, jak žijí Romové, posílali jejich zástupce za mnou. Proto jsme já, moje rodina, mamka, děti, založili romský spolek, abychom ukázali Romy, jak dnes žijí lépe. Jezdili k nám romští chlapci i dívky z jiných zemí a my jim vše ukazovali a říkali jim, jaký život jsme měli my Romové.

Jako funkcionář a aktivista se scházím s gádžovskými lidmi a ti se mě ptají, proč pracuji pro Romy, protože mě nevnímají jako jednoho z nich. Já jim na to odpovídám, že já i moje manželka, moje děti, všichni jsme vyrostli tam, kde naši rodiče. Svým příkladem ukazují mladým Romům, aby dělali to, co dělám já. Pak že se nám bude žít lépe. Když se mne ptají, proč se neodstěhuji, říkám, že jsem tam

soske na oddžav, ta me lenge phenav, kaj me som pr'oda, kaj ajse manuša te aven sar he jon. A me mange phendom, kaj ži do akor kim n'avla amen andre amari osada ola veci kerde, so hin andro gav, miro ajso drom hin andal ma. Me kamav te docirdel, kaj amare čhave, čhaja, te avel ola thana, kaj jon pes feder te sikaven he feder len te avel godi, kaj šaj dochuden pes andro feder buta. No phares pes oda kerel, ale me na preachav, dži do akor, kim na avela amen o komunitno kher. A pro peršo than thovav a kerava savoro perdal oda, kaj te avel e romaňi matersko školka, kaj o čhavo te aven pre oda than, kaj andro školi prjamo pes te dochuden.

Me bi kamás, kaj oda te avel, kaj o Romane űipi, he o gadžikane űipi jekhetane amen te likeras, kaj pes andre obca Markušovca te dživel feder.

proto, aby se z nich stali takoví lidé na takové úrovni, jako je většinová společnost. A sám pro sebe jsem si řekl, že dokud nebudou v naší osadě věci tak, jak jsou v celé vesnici, mám před sebou stále kus cesty. Chci dosáhnout toho, aby naši synové, dcery, dosáhli takových schopností, že se budou lépe učit, získají takové znalosti, aby se dostali na lepší pracovní pozice. Je to těžká práce, ale já nepřestanu, dokud nebudeme mít vlastní komunitní centrum. A první úkol, který chci splnit, a udělám pro to všechno, je, abychom měli romskou mateřskou školku, aby se romské děti dostaly na takovou úroveň, že snáze získají dobré vzdělání.

Přál bych si, aby se dosáhlo toho, že Romové i gádžové budou držet pohromadě, aby se v naší obci Markušovce žilo lépe.

Přeložila Lada Viková

Jarmila Vaňová |
Foto: Chad Evans
Wyatt

Jarmila Vaňová je bývalou novinárkou, v súčasnosti sociálnou pracovníčkou na košickom sídlisku Luník IX a zároveň aj poslankyňou vo svojej obci. Patrí medzi najviditeľnejšie tváre rómskeho aktivizmu na Slovensku. Ako hovorí, jej potreba zaujímať aktívny občiansky postoj k problémom druhých bola podporená dlhoročnou skúsenosťou z novinárskej práce v teréne – často práve v najproblematickejších rómskych lokalitách Slovenska. Skúsenosti z riešenia problémov druhých ju doviedli k poznaniu potreby systematickejšej formy presadzovania zmien – politickému angažovaniu. Od roku 2014 je poslankyňou obecného zastupiteľstva, od roku 2018 sa aktívne zapája do práce jednej z rómskych politických strán na Slovensku. Zároveň je stále aktívna v treťom sektore,

kde sa zameriava okrem iného na posilnenie účasti rómskych žien v občianskej a politickej sfére.

Miro drom ko aktivno sadženengero dživipen

Jarmila Vaňová

Dojekh manuš hino varesar andro peskero dživipen aktivno. Varekaske hin dosta, kana kerel lačhipen perdal peste, peskeri famelija, vareko kamel o lačhipen perdal peskeri komunita, vareko perdal savore manuša. Olestar džan avri the amare buťa, aktiviti, so keras. Našti užaras, kaj dojekh manuš mušinel te bajinel pal savore, no kana le manušen hin odi zor, the kamel, džanel, šaj dochudel but the perdal avrende. Pre oda kampel, kaj te phiras phundrade jakhenca, kaj amen te el o jilo pro lacho than, the kaj amenge te na el jekh, sar dživen aver manuša, vaj so pes lenca kerel. But mangavno andre kada hin, kaj pen te dolikeren o manušengere hakaja perdal savore.

Me som romaňi džuvli. Ajsi sar the aver, na som nišoha aver, hin man miri famelija, rom, čhave, pharipena, the lačhipena, save doaven ko manuša sako džives. Miro drom ko aktivizmos sas dugo, the geľa avri mira buťatar, savi zachudľom te kerel andro berš 2003.

Našti phenav, kaj dži akor man na interesinenas o manuša, me rado dikhav le manušen, rado lenca kerav bući, the hin perdal mande oda but interesantno. No dži akor buter dživavas perdal miri familija, čhave. Hin man štar čhave. Geľom romeste, kana mange sas 18 berš. La daha, jekhe phraleha the duje pheňenca dživavas Kašate. Romeste geľom pro gav, nadur le forostar. Kada savoro pes ačhila meng andro aver politikaňiko sistemas, kana sas o socijalizmus. Miri daj amen khere lidžalas ko romane tradiciji, ke romaňi čhib, the kaj dživahas maškar o gore. Likerahas amen la fajtaha, no the le gadženca, sakoneha džahas avri

Má cesta ke společenské angažovanosti

Jarmila Vaňová

Každý člověk je ve svém životě nějak aktivní. Někomu stačí věnovat se prospěchu vlastnímu nebo své rodiny, jiný se snaží ve prospěch své komunity, další se bere za dobro celého lidstva. Od toho se odvíjí naše snahy a zaměření našich aktivit. Nelze očekávat, že by se každý člověk zajímal o všechny ostatní, nicméně pokud v sobě jedinec najde tu sílu, má vůli a ví, jak s ní naložit, může dosáhnout mnohého nejen pro sebe, ale i pro druhé. Je k tomu zapotřebí, abychom měli oči otevřené, abychom měli srdce na správném místě a aby nám nebylo jedno, jak žijí ostatní lidé a co se s nimi děje. A je také podstatné dbát na to, aby lidská práva platila bez výjimky pro každého.

Jsem obyčejná romská ženská, v ničem se od ostatních neliším, mám rodinu, manžela, děti, každodenní radosti i starosti. Má cesta k aktivismu byla dlouhá a vzešla z mého zaměstnání, do kterého jsem nastoupila roku 2003.

Nemohu tvrdit, že bych se do té doby o lidi nezajímala, mám ráda lidi a práci s lidmi a nejsem k nim lhostejná. Ale až do zmíněného roku jsem se více věnovala vlastní rodině, dětem. Mám čtyři děti. Provдалa jsem se, když mi bylo 18 let. S mámou, bratrem a dvěma sestrami jsem žila v Košicích. Po svatbě jsem se přestěhovala k manžellově rodině na vesnici nedaleko Košic. To bylo ještě za minulého režimu, za socialismu. Moje máma nás doma vedla k úctě k romským tradicím a k romštině, a to přesto, že jsme bydleli mezi Neromy. Trávili jsme čas s lidmi z naší široké rodiny, ale i s Neromy, s každým jsme vycházeli velmi dobře, neměli jsme problémy, nikdy jsme nezažili projevy diskriminace nebo jakékoli

lačhes, šoha amen na sas pharipen, šoha na zadžidilam diskriminacija vaj vareso bilačo ča bij'oda, kaj samas Roma. Na kidavas mange andro šero ajse buta, pal save den akana o Roma but duma. Dživavas avke, sar e romaňi džuvli majinelas te dživel, avke amen e daj khere sikada. Na sas man rosno dživipen, the kaj man sas andro dživipen vajkeci but bare pharipena. Savoro pes čerinda, kana avla e nežno revolucija, the le manušenge pen posikra phundravenas o jakha, doavenas ke amende o informaciji, the dikhahas, kaj o gadže pre amende varesar avres dikhen. Jekhvar džavas andre buti, andro foros užaravas pro autobusis. Paš mande sle vajkeci gadžija, saven prindžaras. Pašal amende džanas romane čhavore, the ņikas nič na kerenas, u kala gadžija pre lende chudle te rakinel the phende lenge, kaj „akana imar tumenge sikavaha, imar ņiko tumen na zaarakhela.“ Pal kada me but duminavas, soske oda on phende, sar oda šaj kerde... Prindžardom, kaj o averipen hino ade. No meng na džanavas, so savoro kada nevo sistem os amenge le Romenge doanela. Akor pes zathoda the e romaňi politikaňiko sera ROI. Andre amaro gav zathodam organizacija, phirahas pro zgeliŭpena avre Romanca, interesinlas man oda. No meng oda na sas manca avke, kaj zoraleder te kerav vareso, bo anglune akor sle buter o murša, sar o džuvla. Kana džavas pro baro zgeliŭpen, denas mange te irinkerel o zapisňici, oda sas savoro. Avke preačhlom kala buta te kerel. Sle man cikne čhave u ola sle pro angluno than.

Meng vajkeci berša mange o dživipen džalas lokes. Le romeha chudlam te ačhavel o kher. Beršeste 2002 ke amende khere avile duj manuša andal jekh organizacija, savi rodelas aktivnen džuvlen. Me na keravas akor ņisave aktivna buta, no bešlom lenca tele the chudlam te vakerel pal o Roma, pal o sistem os, pal oda, sar me dikhav pre kada. O lav diňa lav, the on man vičinde pro školeňe le romane džuvlengero. Me somas akor khere, na keravas buti, le nekciknedere čhaske sas pandž berš. Phendom mange, kaj džava odoj te dikhel, khere furt jekh ča kerav, o drom mange potinena, te chal man dena, ta soske te na džavas? Avke ode phiravas vaj jepaš berš, maškar o romane džuvla, saven sas uče školi, no the saven na sas školi. Khatar o fora the pal o gava, romane taborendar, dojekh džuvli sas aver. Sas but interesantno perdal mande ode te phirel, te šunel len, te vakerel pal o pharipena, vaj situaciji, save dživen o Roma. Siklŭvahas ode but buta, the politika u oda man but interesinlas.

Sar doavla o programos ko agor, kidle man avri, the dine man buti andre odi organizacija, savi sas žurnalisticko. Me mange olestar meng sa nič na keravas, phendom mange ta džav, dikhava, s'oda ela, te mange na dičhola lačhes ode, džava het. Ačhilom andre žurnalisticko buti maj 15 berš. Tel ola berša pes but čerinda andre miro dživipen. Pro agor mušindom but te siklol, sar te irinel charňi sprava, sar te kerel komunikacija le manušenca pro uradi, le šeralenca. Sas man baro angluňipen, kaj mište džanavas o dživipen le Romengero, bo korkori les dživavas, the oda, kaj o Roma mange paťanas, denas man informaciji čačutne. Tel o duj berš imar keravas ode šefredaktorka. Tel o trin berš zachudlam te kerel

problémy, které by vzešly jen z toho, že jsme byli Romové. Problémy, o kterých dnes řada Romů mluví, jsem nevnímala. Žila jsem tak, jak se na správnou Romku sluší a patří, tak, jak nás k tomu máma vedla. Ani přes nějaké dílčí větší problémy jsem tehdy neměla špatný život. Vše se změnilo po sametové revoluci a lidi se začínali kolem sebe rozkoukávat, měli jsme více informací a vnímali jsme také, že se na nás Neromové začínají dívat jinak. Jednou jsem šla do práce a čekala ve městě na autobus. Vedle stály nějaké paní, Neromky, které jsem znala. Zrovna kolem procházely romské děti, nikomu nic neudělaly, a tyhle ty paní na ně začaly nadávat a spustily na ně, že „teď vám ukážeme, zač je toho loket, už se vás nikdo zastávat nebude.“ Hodně jsem o tom přemýšlela, proč jen něco takového říkaly, jak si něco takového mohly dovolit... Došlo mi, že doba se změnila. Ale ještě jsem netušila, co všechno nám Romům ten nový režim přinese. Tehdy se zakládala rovněž romská politická strana ROI. Pobočku jsme založili i v naší vesnici, chodili jsme s dalšími Romy na schůze, hodně mě to vtáhlo. Ale ještě pro mě nepřišla ta chvíle, abych se angažovala výrazněji, tehdy to táhli spíše muži než ženy. Když jsem přišla na nějakou větší schůzi, tak mě nechali nanejvýš dělat zápis a tím to haslo. Kvůli tomu jsem se o podobné záležitosti přestala zajímat. Měla jsem tehdy malé děti a ty měly přednost.

Dalších pár let mi uběhlo jakoby nic. S manželem jsme začali stavět dům. V roce 2002 nás doma navštívili dva lidé z jedné organizace, která vyhledávala aktivní ženy. Tehdy jsem se žádnému aktivismu nevěnovala, ale sedla jsem si s nimi a povídali jsme si o Romech, systému a o tom, jak se na to všechno dívám já. Slovo dalo slovo a pozvali mě na školení pro romské ženy. Tehdy jsem byla v domácnosti, neměla jsem zaměstnání, synovi bylo pět let. Tak jsem si řekla, že se tam pojedu mrknout – doma dělám stejně jen pořád to samé, cestu mi proplatí, najíst taky dostanu, tak co bych nejela? A tak jsem tam jezdila zhruba půl roku, mezi romské vysokoškolačky i Romky, které žádné školy neměly. Pocházely z města i z vesnice, z romských osad a každá z nich byla jiná. Chodit tam mezi ně, naslouchat jejich vyprávění o problémech a složitých situacích, kterými si Romové procházejí, to bylo pro mě ohromně zajímavé. Dozvídali jsme se tam spoustu nových věcí, mimo jiné o politice, která mě začala velmi zajímat.

Když tento program skončil, vybrali si mě a dali mi práci v organizaci zaměřené na žurnalistiku. Nedělala jsem si z toho těžkou hlavu, řekla jsem si, že to tedy zkusím, uvidím, jaké to tam bude, a jestli se mi tam líbit nebude, zase odejdu. A tak jsem u novinářské práce zůstala patnáct let. Za tu dobu se mnohé v mém životě změnilo. Zkraje jsem se musela hodně naučit, jak napsat krátkou zprávu, jak komunikovat s úředníky a s lidmi na vedoucích pozicích. Mou velkou výhodou bylo to, že jsem velmi dobře znala život Romů, ostatně jsem ten život sama vedla, a také to, že i Romové mi věřili a předávali mi pravdivé informace. Za dva roky jsem už byla šéfredaktorkou. Za tři roky jsem začala vytvářet romský pořad ve Slovenské televizi a za další tři roky jsem dělala romské pořady i pro Slovenský

o romano programos andre Slovačiko televizija u tel o aver trin berš imar keravas the andro Slovačiko radijos o romane programi. Sas oda but phari buti, no igen but man oda diňa. Furt varekaj phiravas, sprindžardom but manušen, Romen the gadžen, save keren andre kadi tema. Lačhen the rosnen. Pophirdom igen but romane tabora ke Slovačiko. Palikerav oleske, kaj šaj pre mire jakha dikhľom, sar dživen amare Roma, save pharipena len hin, save radišagi.

Andro but thana žutinas te kerel avri o pharipena, keravas lači komunikacija le šerutnenca. Keravas miri buti avke, kaj te el latar chasna perdal amari nacija, amare Roma. Keravas miri buti but objektivnones, the phundravás ajse temi, save aver na phundravenas. Kana pes amare Romenge ačhelas bibacht, džavas pal oda, kana len marenas o phandle, odoj somas. Lavas oda sar miri buti. Kecivar dikhavas the dikhav oda čoripen, odi bibacht, oda, kaj nane lačo sikľiben, nane buta, nane bešiben, sastipen, oda man del zor, bo phenav mange, kaj oda bilačhipen pes kerel mira nacijake, mire manušenge u me našti pre oda ča rovav, vaj sajinav len. Mušinav vareso the te kerel, te phenel pal oda avreng, kaj amaro hangos vaš peskere hakaja te zoraľol.

Tel ola berša na pophirdom ča o romane tabora ke Slovačiko, no pophirdom the aver thema. Somas vaj andro 25 thema ke Europa the somas Indijate. Andre dojekh them keravas reportaža pal o Roma, pal lengero dživipen, the anavas oda khere ke Slovačiko. Vaš miri buti chudľom vajkeci ceni, no me šoha na keravas miri buti prekal oda, kaj vareko mange te del paťiv vaš oda. Keravas, bo avke oda kamavas. Na sas džives, kaj mange vareko te na vičinel, so pes ke lende ačhila, soha len hin pharipen, vičinenas man pro but thana. Kada savoro, so me dikhavas, so zadživavas, so šaj sprindžardom, mange phenelas, kaj našti avav čit, kaj mušinas te avel aktivna manuša, mušinas te kerel aktivizmos, politika, sikľiben. Tel kada čiro peske kerdom eksternones dujto maškarutni škola, uči škola, pedagogicko sikľiben, štatnica čhibakeri the aver certifikata.

Po dujtovar som poslankiňa ke amende andro gav. Pro angluno somas ode ča me korkori. Po dujtovar ode manca ilom imar duje terne romane manušen. Kaj te sikľon, the te dikhen, sar oda džal, the so kampel te kerel, kaj pes o dživipen the le Romengero te sprikerel. Tel kada čiro mange barile avri o čhave, ačhiľom babake. Mire čhave mange pheraseste varekana phenenas, kaj pal o Roma bajinav buter, sar pal lende. Mušinav te phenel, kaj miro rom khere sa preiľa vaš mange.

But angľuňi hin perdal mande e romaňi čhib. Kana keravas o prethoviben andro reportaži vaj relaciji, me korkori la but sikľuvavas, bo nane dosta ča te džanel la avke, sar khere das duma. Musaj te džanel, kaj amen hin gramatika, musaj amen te džanel but lava, the te sikľol e štandardizimen romaňi čhib. Beršeste 2008 avre Romenca podirindom ke Slovačiko e štandardizacija la romaňa čhibake. Maškar kada savoro chudľom te sikavel e romaňi čhib the kultura pre maškarutni škola Kašate. Avka sas imar ča cikno uštariiben ke oda, kaj te džav the andre predmetovo komisija ko Štatno pedagogicko ustavos prekal

rozhlas. Byla to náročná práce, ale taky mi mnohé přinesla. Byla jsem neustále na cestách, poznala jsem plno lidí. Romů i Neromů, kteří se romskému tématu věnují. Dobrých i špatných. Navštívila jsem mnoho romských osad na Slovensku. Mohu být vděčná za to, že jsem mohla na vlastní oči vidět, jak naši Romové žijí, jaké jsou jejich problémy i radosti.

Na mnoha místech jsem pomáhala řešit konkrétní problémy, vyjednávala s místními úřady. Dělal jsem svou práci tak, aby z ní měli užitek lidé z naší komunity, naši Romové. Ovšem taky jsem ji dělala co nejobjektivněji a otevírala jsem taková témata, která ostatní neřešili. Když se našim Romům stala nějaká nespravedlnost, šla jsem za tím, když je tloukli policajti, jela jsem tam. Brala jsem to jako svou práci. Kolikrát když jsem viděla a stále vidím tu bídu, to utrpení, to, že nemají dostatečné vzdělání, nemají práci, nemají bydlení, zdraví, to vše mne hnalo dál, protože si říkám, že toto bezpráví se děje mé národnosti, mému lidu, a já nad tím nemohu jen poplakat – snažím se pomoci. Musím být aktivní, říci o tom dalším lidem, aby se náš hlas k dodržování vlastních práv posílil.

Za ta léta jsem nenavštěvovala pouze romské osady na Slovensku, ale i cizí státy. Byla jsem ve 25 evropských zemích a navštívila jsem Indii. V každé z těch zemí jsem natáčela reportáže o Romech a jejich životě a přinášela je posluchačům a divákům u nás na Slovensku. Za svou práci jsem získala několik ocenění, nicméně nikdy jsem ji nedělala kvůli tomu, aby mě za ni někdo chválil. Dělal jsem ji proto, protože jsem ji tímto způsobem dělat chtěla. Nebylo dne, aby mi někdo nezavolal a neřekl mi, co se u nich stalo nového, s čím mají problémy, zvali mě na mnoho míst. Všechno to, co jsem viděla, zažila, co jsem mohla poznat, to všechno mě pobízelo k tomu, že není možné zůstat potichu, že lidé musí být aktivní, věnovat se aktivismu, politice, vzdělání. Za tu dobu jsem externě dodělala druhou střední školu, vysokou školu, studovala jsem pedagogiku, mám jazykové státnice a další certifikáty.

Již druhé volební období jsem zastupitelkou v naší obci. V prvním období jsem byla jediná Romka, v druhém jsem si k sobě vzala dva další mladé Romy. Aby se učili a měli možnost vidět, jak se věci mají a co je třeba zařídit, aby se zlepšil život také pro místní Romy. Děti už i za tu doby vyrostly a stala jsem se babičkou. Taky občas z legrace poznamenají, že Romům věnuju větší péči než jim samotným. Je nutné říct, že můj manžel převzal péči o domácnost za mě.

Hodně mi záleží na romštině. Když jsem pracovala na překladech pro potřeby reportáží a pořadů, sama jsem se romsky hodně přiučila, protože nestačí umět romsky jen tak, jak se mluví doma. Je potřeba vědět, že romština má gramatiku, je potřeba znát spoustu slov a naučit se používat standardizovanou podobu jazyka. Spolu s dalšími Romy jsem v roce 2008 podepsala dokument o standardizaci romského jazyka na Slovensku. Navíc jsem začala vyučovat romštinu a romskou kulturu na střední škole v Košicích. Odtud byl už jen krůček k mé práci pro Štátny pedagogický ústav, kde jsem členkou komise k předmětu romský jazyk

e romaŋi čhib the kultura. Odoj som avre romane učitelŋca, the keras ajsa buća, save bararen e romaŋi čhib ke Slovačiko, nekbuter andro školi. Sikavav na ča le Romen, no the le gadžen. Oda dikhav sar lačo drom, the hin mište, kaj kamen buter amen te prindžarel. Andro vakeriben lenca šaj odmarav but predsudki, savenca aven kheral. Šaj lenge phenav pal e šukar the barvaŋi romaŋi historija, šaj lenge vakerav pal savoro, so me zadžidilom, savo hin o čačutno dživipen le Romengero.

Kamav te phenel, kaj o pharipena le Romengere musaj te dikhel kompleksnones, the te džal avri la historijatar, the mušinel manuš te achalol, sar dživen o čore manuša, soske keren oda, so keren, sar lenge te žutinel avke, kaj o žutimo te el čačutno. Kada savoro pes na del te kerel bijo lače politiki štataskere, vaj europakere. Buterval keravas pro bare viskumi pal o čoripen, pal o bešiben, pal o buter dživipnaskere kotora le Romengere ke Slovačiko. Kala mire lava, the oda, so me džanav khatar o terenos, savo pophirdom, dav dureder olenge, so šaj keren kala politiki. No dikhas, kaj oda džal phares, kaj buter manuša ča phenen, hoj kamen, no čačeste na kamen oleha but te kerel. Bij'oda amenge kampil manušen andre politika, andro školi, andro inštituciji, kaj the amen te phenas vaš peste lav.

Našti ča užaras, ko so amen dela, našti domukas, kaj te avas pre sera thode. Našti domukas o rasizmos, diskriminacija, džungale lava le politikendar pre amari nacija. Našti domukas, kaj amare čhave te en rakimen andro špecijalne klasi. Nane lačo, kana andro špitali amare džuvla hine andre romaŋi soba, the na den len ode ajsi pativ, sar avre džuvlen.

Miri bući keravas rado, the duminav, kaj mište. Pal o dešupandž berš avlom pr'oda, hoj andro mediji imar miri bući doavla ko agor. Kidlom mange avri pale bući le Romenca. Kerav sar socijalno bućakeri pro Lunik IX Kašate. Sikavav dureder pre škola e romaŋi čhib, the irinav pal o slovačike Roma andre polčiko lil. Duminav, kaj avke žutina olenge, savenge nekbuter oda kampil. Dav len na ča žutimo, no the godi, so te kerel, sar pes te marel vaš peskere hakaja. Nane mange jekh, savo than hin la romaŋa nacija maškar o sadžene. Miro dživipen hin avke sphandlo le Romenca, the me korkori mange oda avke avri kidlom. Na bajinav, kaj oda savoro kerdom, bij'oda, kaj feder achaluvav andre kadi tema, the kamav, kaj e integracija le Romengeri te džal lače dromeha dureder. Dojekh manuš šaj andre kada del o dumo. Na musaj te kerel but bare buća, dosta, kana sako dives žutinaha jekh avreske.

a kultura. V komisi jsou se mnou další romští učitelé a snažíme se svými aktivitami pozvednout romský jazyk na Slovensku, především na školách. Sama učím nejen Romy, ale i Neromy. Považuji to za správnou cestu a je podle mého dobře, že nás Neromové chtějí poznat více. Skrze vzájemnou komunikaci můžu vyvrátit řadu předsudků, se kterými přicházejí z domova. Mám možnost seznámit je s krásnou a bohatou romskou historií, mohu jim sdělit to, co jsem sama zažila, jak vypadá skutečný život Romů.

Podle mého názoru je nutné vnímat problémy Romů komplexně, brát v potaz dějiny a mít pochopení pro to, jak žijí chudí lidé, proč dělají to, co dělají, a je potřeba zvažovat, jak pomoci takovým způsobem, aby ona pomoc byla reálná. To vše se neobejde bez schopných politiků na národní i evropské úrovni. Účastnila jsem se několika výzkumů, které se zabývaly chudobou, bydlením a dalšími faktory, které ovlivňují život Romů na Slovensku. Tato svá slova a své zkušenosti z terénu předávám všem těm, kteří se mohou o podobnou politiku v budoucnu zasadit. Nicméně vidíme, že to není lehké. Většina lidí pouze mluví o tom, že chce, nicméně ve skutečnosti se stavem věcí nic dělat nechtějí. A proto musíme mít své zastoupení v politice, na školách a v dalších institucích, abychom i my mohli mluvit sami za sebe.

Nemůžeme jen čekat na to, co nám kdo dá, nemůžeme dopustit, abychom byli odstrčeni stranou. Nesmíme jen přihlížet rasismu, diskriminaci a hanlivým urážkám z úst politiků vůči našemu národu. Nesmíme dopustit, aby naše děti končily ve třídách speciálních škol. Není správné, že v nemocnicích jsou romské ženy na romských pokojích, kde se k nim personál nechová stejně jako k jiným pacientkám.

Svou práci jsem dělala ráda a myslím, že i dobře. Po patnácti letech jsem dospěla k tomu, že moje práce v médiích se již naplnila. Vybrala jsem si ale znovu práci mezi Romy. Pracuji jako sociální pracovnice na Luníku IX v Košicích. Pokračuju ve výuce romštiny ve škole a o Romech na Slovensku píšu do jednoho polského časopisu. Myslím si, že tímto způsobem pomáhám těm, kteří to nejvíce potřebují. Nenabízím jim jenom pomoc, ale dokážu jim i poradit, jak se domáhat svých práv. Není mi lhostejné postavení romské menšiny ve společnosti. Můj život je s Romy pevně spjatý a já sama jsem si to takto vybrala. Nelituji toho, že jsem to takto udělala, lépe nyní rozumím celému tématu a přeju si, aby se romská integrace ubírala v budoucnu správným směrem. K tomuto cíli může přispět každý jednotlivec. A není to ani nijak pracné, stačí, když si budeme každý den navzájem pomáhat.

Přeložil Pavel Kubaník